

УДК 373.2.091(477.8)

Я. А. Квасецька

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА І ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ФАХОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
З ПІДГОТОВКИ ВИХОВАТЕЛІВ У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ
(ОСТАННЯ ТРЕТИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)**

© Квасецька Я. А., 2014
<https://orcid.org/0000-0003-4270-878X>

У статті розглянуто особливості формування законодавчо-нормативної бази і організаційні засади функціонування учительських семінарій та інших навчальних закладів з підготовки вихователів дошкільця на західних землях України австро-угорського періоду; проаналізовано основні положення законів і урядових розпоряджень, загальнодержавних і крайових актів, що діяли на території Галичини, Буковини та Закарпаття і сприяли формуванню цілісної системи підготовки дошкільних кадрів; окреслено організаційні форми теоретичної і практичної підготовки вихователів дошкільних закладів.

Ключові слова: жіноча освіта, учительська семінарія, фребелівські курси, вихователь дитячого садка.

Квасецкая Я. А. Нормативно-правовая база и организационные основы функционирования профессиональных учебных заведений по подготовке воспитателей в западной Украине (последняя треть XIX - начало XX века)

В статье освещены особенности формирования законодательно-нормативной базы и организационных принципов функционирования учительских семинарий и других учебных заведений по подготовке дошкольных воспитателей на западных землях Украины австро-венгерского периода; анализируются основные положения законов и правительственных распоряжений, общегосударственных и местных актов, которые действовали на территории Галиции, Буковины и Закарпатья, способствовали формированию целостной системы подготовки дошкольных кадров; очерчены организационные формы теоретической и практической подготовки воспитателей дошкольных учреждений.

Ключевые слова: женское образование, учительская семинария, фребелевские курсы, воспитатель детского сада.

Kvasetska I. A. Normative and legal base and organizational grounds of functioning of professional educational institutions for pre-school teachers in western Ukraine (last third of XIX – early XX centuries).

The article shows peculiarities of development of legal and normative base and organizational grounds of functioning of teachers seminaries and other educational

institutions for pre-school teachers training in the western part of Ukraine during Austrian-Hungarian period.

The article analyzes main clauses of laws and government directives, nationwide and land acts, which were effective on the territory of Galicia, Bukovyna and Trans-Carpathian areas and contributed to formation of integral system of pre-school staff training (school law for public schools of May 14, 1869, decree of Ministry of religion and education of June 22, 1872, one on kindergartens and adjoining institutions, decree of Galicia land school council of February 25, 1871 on temporary status for teachers seminaries, law "On Pre-School Education" of 1891 etc.).

On the grounds of analysis of legislative and normative acts peculiarities of obtaining teacher's qualifications were discovered during full-time educational process at state women's teachers seminaries, at one-year Frebel course at teachers seminaries, through independent or private education with further three-month practical training at kindergarten with distinction and taking examinations within Frebel course program.

Key words: *women's education, teachers seminary, Frebel courses, pre-school teacher.*

Постановка проблеми. Одним з головних напрямів сучасних історико-педагогічних досліджень є комплексний науково виважений аналіз освітніх процесів, що відбувалися на землях України в умовах різних політичних систем, зокрема Російської та Австро-Угорської імперій. Це спричинено необхідністю збереження, примноження й активного використання найцінніших надбань школи та педагогічної думки минулого. На такий підхід орієнтують засадничі положення законодавчо-нормативних освітніх документів незалежної Української держави (закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту», «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні до 2021 р.»).

Питання педагогічної освіти, у т. ч. правових засад професійної підготовки працівників дошкілля в межах Австро-Угорської імперії, в тій чи іншій мірі порушуються в наукових працях дослідників освіти як Західної України (І. Курляк, З. Нагачевська, Н. Лисенко), так і її окремих регіонів: Східної Галичини (Д. Герцюк, Б. Ступарик, В. Стинська, Г. Маслій), Північної Буковини (О. Пенішкевич, І. Петрюк, М. Олійник), Закарпаття (Т. Висіцька, А. Ігнат, Г. Реґо). Проте до цих пір відсутнє комплексне дослідження вищезазваної проблеми.

Мета - висвітлити особливості формування законодавчо-нормативної бази у сфері професійної підготовки працівників дошкільної освіти на західноукраїнських землях у період їхнього перебування в складі Австро-Угорської імперії.

Завдання - здійснити аналіз основних положення законів та урядових розпоряджень, загальнодержавних і крайових актів, що регулювали питання фахової підготовки вихователів дошкільних закладів на території Галичини, Буковини і Закарпаття; з'ясувати організаційні засади функціонування учительських семінарій та інших навчальних закладів, що здійснювали підготовку дошкільних кадрів.

Виклад основного матеріалу. Перші спроби узаконити і юридично обґрунтувати необхідність виховання дітей дошкільного віку і підготовки відповідних фахівців в Австрійській монархії сягають середини XIX ст. Вони пов'язані з Угорським королівством, де на межі 20-30-х років виникли перші в державі Габсбургів дошкільні заклади. Цей процес започаткував дитячий заклад у Будді (суч. Будапешт), що постав у 1828 році з ініціативи графині Терези Брунсвік у виділеному для цієї мети будинку її матері [3, с. 14]. На 1843 рік в Угорському королівстві, до якого входили і землі Закарпаття, функціонував 41 дошкільний навчальний заклад [3, с. 21].

Того ж 1843 року у Будапешті було підготовлено законопроект «Про народне виховання», який містив розділ «Про охорону дітей дошкільного віку». Підтримуючи нові інституції суспільного виховання, автори законопроекту пропонували на базі учительських навчальних закладів відкривати дошкільні інституції, щоб майбутні педагоги могли отримати необхідні теоретичні і практичні знання для кваліфікованого догляду і навчання наймолодших дітей. Саме тут чи не вперше використано термін «дошкільне виховання». Однак основна частина депутатів не підтримала законопроект і закон було ухвалено без розділу «Про охорону дітей дошкільного віку». [3, с. 45].

Важливі зміни в австрійській державі відбулися в другій половині 60-х років XIX ст. Наприкінці 1867 року обома палатами австрійського рейхсрату було прийнято рішення запровадження дуалізму, тобто перетворення держави на Австро-Угорську монархію. Згідно з адміністративними поділом, Галичина і Буковина стали коронними землями в складі Австрії, а Закарпаття залишилося в складі Угорщини - без ніяких автономних прав [6, с. 401].

Важливим кроком на шляху реформування системи освіти стало прийняття нового шкільного закону для народних шкіл (14.05.1869 р.). Закон проголосив обов'язкову і безплатну освіту, визначив чітку структуру навчальних закладів, впорядкував підготовку педагогічних кадрів.

§ 67 шкільного закону передбачав створення замість існуючих на той час препаранд нових навчальних закладів – чоловічих і жіночих учительських семінарії. Вже у 1872 році в усіх коронних землях австрійської частини Австро-Угорщини функціонувало 40 чоловічих і 19 жіночих державних учительських семінарії [9, с. 124]. У Галичини діяло 9 семінарій, у т. ч. 3 жіночих - Львівська, Перемишльська і Краківська, а на Буковині було створено 2 семінарії у Чернівцях - чоловічу і жіночу [1, с. 82-83].

Нові заклади з підготовки педагогічних кадрів повинні були ліквідувати дефіцит учителів для народних шкіл, що загострився з 1869 року у зв'язку зі зменшенням максимальної кількості учнів у класах, подовженням терміну обов'язкової освіти і загальною розбудовою шкільної освіти. А жіночі семінарії мали стати також ключовими осередками і у підготовці нових педагогів - вихователів дошкільних закладів.

Офіційна модель дошкільного виховання і підготовки дошкільних кадрів в австрійській частині Австро-Угорщини була зафіксовано в 1872 році. Згідно з розпорядженням Міністерства віросповідань і освіти від 22 червня 1872 року затверджувалися три типи дошкільних інституцій - дитячі садки, дитячі охоронні заклади (охоронки, захоронки) і дитячі ясла, а також запроваджувалася нова система підготовки педагогічних кадрів для цих закладів, яка передбачала 4 різні варіанти здобуття відповідної кваліфікації. Фахова підготовка кадрів могла здійснюватися:

1) в державних семінаріях, де кандидати на посаду вчителя мали можливість опанувати теоретичними знаннями з дошкільної педагогіки і практичними навичками роботи в дитячому садку. Відповідно до розпорядження від 11 травня 1872 року передбачалося сполучати атестат зрілості учителя народної школи з кваліфікаційним посвідченням вихователя [7, с. 14]. У 1881 році вступило в силу міністерське розпорядження «Про врегулювання справи підготовки вихователів і про сприяння вихованню у дитячому садку». Згідно з ним слухачі жіночих учительських семінарій були

зобов'язані відвідувати заняття в дитячому садку і проводити практичні заняття з дітьми [9, с. 116].

2) на спеціальних (фребелівських) однорічних курсах, що за погодженням з Міністерством віросповідань і освіти організовувалися в окремих, визначених міністерством державних жіночих семінаріях;

3) на спеціальних однорічних курсах, які з дозволу міністерства приєднуватися до публічних (державних) або приватних дитячих садків. Навчальна програма цих курсів повинна була орієнтуватися на навчальну програму аналогічних фребелівських курсів при державних учительських семінаріях. Інакше влаштовувався випускний іспит у присутності представника крайового шкільного органу;

4) приватним навчанням і мінімум тримісячною практикою зразковому дитячому садку, після якої необхідно було скласти теоретико-практичні іспити в державній жіночій семінарії [7, с. 21].

Практичне вирішення проблеми підготовки педагогічних кадрів на Буковині відображає розпорядження міністра віросповідань і освіти Австрії від 12 липня 1869 р. Аналогічний документ щодо організації учительських семінарій у Галичині опублікований 26 липня 1870 р. [5, с. 4]

Положення аналізованих документів деталізувалися в окремих розпорядженнях місцевих крайових шкільних рад. Так, зокрема, 25 лютого 1871 р. Крайова шкільна рада Галичини ухвалила «Розпорядження, яким оголошується провізоричний статут для семінарій учительських». В усіх жіночих учительських семінаріях встановлювався трирічний термін навчання, з 1874 року він став чотирирічним.

Розпорядження визначило організаційні основи діяльності учительських семінарій. До навчальних закладів цього типу приймали представників усіх національностей і релігійних конфесій. Навчання було безкоштовним. Убогі, але здібні учні й учениці могли отримувати стипендію. Умови зарахування дівчат до жіночих учительських семінарій були такими: повні 15 років життя; відсутність фізичних вад, які б перешкоджали виконанню майбутніх фахових обов'язків; наявність «свідцтва моральності»; позитивні оцінки за результатами усного та письмового вступних іспитів на основі навчальної програми народної школи. [4, с. 67-68]

Після закінчення навчання учениці складали іспити з усіх предметів, що вивчалися в семінарії. Успішність на іспитах служила підставою для отримання свідоцтва зрілості.

Якщо майбутні вихователі не здобували своєї професії під час стаціонарного навчання в державній жіночій учительській семінарії, то вони мали можливість це зробити на спеціальних однорічних курсах, що, за погодженням Міністерства віросповідань і освіти, організовувалися в окремих, визначених міністерством державних жіночих семінаріях. Ці курси отримали популярну назву «фребелівських»

Питання підготовки вихователів регулювало розпорядженням Міністерства віросповідань і освіти від 22 червня 1872 року. Вимоги до кандидатів були такими:

- вік - не менше 16 і не більше 30 років;
- фізична працьовитість;
- моральна бездоганність;
- обсяг знань та умінь, що визначені необхідними випускників загальних народних шкіл;
- музичний слух і добрий музичний голос;
- зайняття гімнастикою. [2, с. 16].

При цьому слухачі цих курсів повинні протягом року брати активну участь в діяльності дитячого садка. По завершенню навчання слухачі на підставі успішно складених іспитів отримували кваліфікацію вихователя.

У нормативному акті від 1872 р. були відсутні положення про загальну мета навчання, навчальну програму особливості навчального змісту. Ці питання знайшли своє відображення в організаційному статуті чоловічих і жіночих учительських семінарій від 26 травня 1874.

Загальна мета навчання на «окремих курсах вихователів дитячих садків» конкретизувалася в § 93 організаційного статуту. У ньому зазначалося, що курси покликані сприяти вихованцям в отриманні знань, необхідних для успішної роботи дитячого садка, головним чином розуміння дитячої природи, точного знайомства з метою, засобами і видами виховання у дитячому садку, а також розвивати такі риси як кмітливість і надійність у виконанні обов'язків вихователя [7, с. 22].

Для прийнятих на однорічні фребелівські курси учнів була запроваджена вимога професійної придатності. Критерієм оцінки служила думка виховательського складу садка, де учні проходили практику. З курсів необхідно було усувати вихованців, які після перших трьох місяців після їхнього прийняття, на думку виховательського складу, виявляються непридатними. Точніші ознаки для визначення « непридатності » і критерії для встановлення професійної придатності в організаційному статуті були відсутніми [7, с. 35].

Фребелівські однорічні курси почали діяти у Львівській і Краківській жіночих семінаріях з 1875 р., у Перемишльській жіночій семінарії – з 1877 р. [8, с. 148, 279, 307].

Згідно з розпорядженням Міністерства віросповідань і освіти від 22 червня 1872 року запроваджувалася заочна форма навчання для здобуття кваліфікації вихователя. Її можна було отримати через приватні студії, щонайменше тримісячну практику в добре облаштованому (зразковому) дитячому садку і після успішного складених теоретично-практичних іспитів в державній учительській семінарії.

Процедура такої форми здобуття кваліфікації була порівняно складною. Досить сказати, що необхідно було спочатку отримати дозвіл на проходження тримісячної практики в зразковому дитячому садку при учительській семінарії, який на клопотання дирекції семінарії надавала Крайова шкільна рада [2, с. 16]. По завершенню практики екстерни склали іспити з предметів, передбачених для слухачів однорічних фребелівських курсів.

Така форма підготовки вихователів дошкілля в Галичині і Буковині впроваджувалася з середини 80-х років XIX ст. У 1886-87 н.р. 9 учениць-заочниць фребелівських курсів Львівської жіночої семінарії отримали кваліфікаційні свідоцтва «майстринь фребелівського закладу» [8, с. 148].

Підготовка вихователів через тримісячну практику в зразковому дитячому садку і відповідна атестація екстерністів у Чернівецькій жіночій учительській семінарії розпочалася наприкінці 90-х років XIX ст., коли на Буковині почала створюватися мережа закладів суспільного дитячого виховання.

Що стосується такої форми підготовки вихователів, як спеціальні однорічні курси, які з дозволу міністерства могли створюватися на базі публічних (державних) або приватних дитячих садків, то вони не здобули

значного поширення і функціонували здебільшого в центральних австрійських землях, зокрема у містах Відні і Грацу [7, с. 30].

Черговим кроком на шляху юридичного вдосконалення і розширення спеціальної підготовки вихователів, підвищення значення цієї освіти стало розпорядження Міністерства віросповідань і освіти від 3 липня 1914 р. Воно стало реакцією на перший "День вихователя" в Австрії, що був організований у квітні 1912 року у Відні.

Учасники першого загально австрійського професійного свята, на яке прибуло 600 вихователів з усіх коронних земель Австрії, у т. ч. Галичини і Буковини, висловилися за подовження терміну навчання на фребелівських курсах до 2 років, за необхідність розробити нове положення про дитячий садок, яке б конкретизувало засоби виховання у дошкільному закладі, а також розмежувало сфери компетенції дитячого садка і школи [9, с. 134].

Пропозиції учасників першого Дня вихователів Австрії знайшли своє відображення в розпорядженні Міністерства віросповідань і освіти від 3 липня 1914 р., але для їхнього запровадження не залишилося реального часу. Того ж місяця розпочалася Перша світова війна.

Розглянуте вище законодавчо-нормативне врегулювання підготовки виховательських кадрів в австрійський період стосувалося Галичини і Буковини, які на правах коронних земель входили до складу австрійської частини Австро-Угорщини. Закарпаття на той час не мало адміністративної автономії, належало цілком до Угорського королівства і, відповідно, у сфері освіти тут діяли інші юридичні норми, ніж у сусідніх українських землях.

У 1868 році в Угорщині було ухвалено закон «Про освіту XXXVIII», що увійшов в історію як «закон Етвеша» – багаторічного члена Товариства поширення дошкільних закладів в Угорщині, а з 1867 – міністра освіти і віросповідань Угорщини. І хоч значна частина положень законопроекту Етвеша в сфері дошкільного виховання не була підтримана парламентом, остаточна редакція закону закріплювала організаційні засади функціонування дошкільних закладів, форми ведення виховної роботи, а також встановлювала професійні вимоги до керівників дошкільних закладів. Вони повинні були бути фахівцями шкільної чи дошкільної «програми», з не менш ніж півторарічним досвідом педагогічної роботи [3, с. 52].

Правове визнання дошкільної освіти як самостійної ланки і врегулювання питань функціонування дитячих закладів і підготовки дошкільних кадрів здійснив закон «Про дошкільне виховання» від 1891 р. Перед дитячими інституціями ставилося завдання забезпечити опіку над дітьми від 3 до 6 років, навчити їх санітарно-гігієнічних правил, сформувати норми поведінки, розвивати фізичні психічні та моральні якості [3, с. 58]. Дошкільні заклади поділялися на дитячі садки, постійні і літні притулки. Загальною вимогою для всіх закладів було навчання всіх дітей угорської національності угорської мови як державної.

VI розділ закону був присвячений питанням заснування і функціонування закладів із підготовки фахівців дошкільного виховання. У ньому зазначалося, що педагогічні кадри готуються в спеціальних закладах із дворічним терміном навчання (окремо для чоловіків і жінок). Створювати такі заклади, які мали право державні органи, комітати, релігійні громади і приватні особи за умови дотримання всіх вимог, передбачених законом про «дошкільне виховання».

На навчання до закладів із підготовки вихователів приймалися:

- 1) особи, здорові фізично та психічно, з музичним слухом;
- 2) дівчата після досягнення 14 років, хлопці – після 16 років; старших 40 років приймали лише за спеціальним дозволом міністра освіти і віросповідань;
- 3) за умови успішного складання іспитів або за наявності довідки про успішне завершення середньої чи горожанської (неповної середньої) дівочої школи та четвертого або другого класу «вищої» школи.

Неодмінною умовою ефективної підготовки кадрів закон визначав заснування при закладах зразкових угорськомовних дитячих садків під керівництвом дипломованої виховательки. [3, с. 64].

Важливе доповнення до закону «Про дошкільне виховання» було прийняте у 1896 р. Дозволялося об'єднувати підготовку вихователів і вчителів в одному закладі. Наслідком впровадження цього положення стала практика, що в окремих учительських семінаріях випускники одночасно отримували кваліфікацію як учителі початкових класів і як вихователі.

Основна частина вихідців із Закарпаття здобувала фах вихователів у Пряшеві (нині Словаччина), де з 1894 р. розпочав свою роботу заклад з підготовки вихователів, який у 1899 році був перетворений на державну

семінарію з дошкільним та шкільним відділами. Його випускники отримували диплом за подвійною спеціальністю – вчитель початкової школи та вихователь [3, с. 147-148].

Висновки. Ефективне функціонування системи дошкільної освіти значною мірою залежить від законодавчо-нормативного врегулювання і налагодження професійної підготовки кадрів для дошкілля. Австро-Угорська імперія стала однією з перших європейських країн, яка в останню третину ХІХ – на початку ХХ ст. намагалася приділити цьому питанню належну увагу.

Література

1. Маслій Г. Підготовка вчителів у жіночих середніх навчальних закладах: західноукраїнський контекст (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / Галина Маслій // Наукові записки Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2009. – 80 с.
2. Олійник М. І. Історія дошкілля Буковини: навчально – методичний посібник / Марія Іванівна Олійник, Ярина Андріївна Квасецька. – Чернівці : Зелена Буковина, 2012. – 76 с.
3. Реґо Г. І. Дошкільне виховання у Закарпатті: витоки й історія розвитку (1836 - 1918 рр.) / Галина Реґо. – Ужгород : Патент, 2010. – 256 с.
4. Роспоряженъе Рады школьной краевой зъ дня 25. Фебруарія 1871 ч. 1740, которымъ оголошаеся провизоричный статуть для семинарій учительских // Учитель. – 1871. – Ч. 17. – С. 67–68.
5. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України) ф. 179, оп. 3, спр. 109, 11 арк.
6. Цьольнер Е. Історія Австрії / Еріх Цьольнер ; пер. з нім. Роман Дубасевич, Христина Назаркевич, Анатолій Онишко, Наталя Іваничук. – Львів : Літопис, 2001. – 712 с.
7. Baltruschat C. Zur Geschichte der Ausbildung von Kindergärtnerinnen in Österreich / Christa Baltruschat. – Wien, 1986. – 79 s.
8. С. К. Seminarya nauczycielskie męskie i żeńskie Krolestwa Galicji i W. Ks. Krakowskiego w okresie 1871–1896 / Red. M. Baranowski. – Lwów: Dyr. Semin. naucz. galic., 1897. – 567 s.
9. Kellner M. Waltraud: Aus - und Weiterbildung österreichischer Kindergartenpädagoginnen aus historischer und zukünftiger Perspektive / Maria KELLNER. – Graz, 2009. – 308 s.